

De deskundigen

Wij spraken met vijf deskundigen over de discussienota. Wat vinden zij van de rol die de overheid zich zelf heeft aangemeten en hoe oordelen zij over het voorstel om persoonsgebonden onderwijsrechten subsidiebasis te laten zijn?

Frans Brekelmans,
bestuursadviseur van de Algemene
Onderwijsbond, filosoof en onderwijsjurist.

Theo Brok,
bestuursvoorzitter Verenigde Scholen
J.A. Alberdingk Thijm.

Raymond Gradus,
directeur Wetenschappelijk Instituut voor
het CDA, hoogleraar Bestuur en Economie
van de publieke en non-profit sector,
Vrije Universiteit.

Paul van Meenen,
lid van de fractie van D66 in de
Tweede Kamer.

Cil Wigmans,
lector Identiteitsontwikkeling,
Stenden Hogeschool.

Rol van overheid in onderwijsbestel is toe aan herijking

De toegenomen bemoeienis van de overheid met de gang van zaken op school is omstreden. Weliswaar zijn leraren en schoolleiders eraan gewend geraakt dat Tweede Kamerleden daarover opvattingen hebben, zoals laatst over gymnastiekonderwijs, dat volgens Loes Ypma (lid van de fractie van de PvdA) goed is voor gezondheid en geest, je leert met winst en verlies omgaan, vindt zij, maar zonder ergernis is dit niet. Ronduit zorgelijk is het echter dat de scholen in een jaarlijkse cyclus terecht zijn gekomen, waarin zij verantwoording moeten afleggen over de prestaties van hun leerlingen, met name wat betreft taal en rekenen. 'Dat holt het werk van de leraar uit'. Dit zegt Raymond Gradus, een van de vijf deskundigen die wij hebben geraadpleegd (zie kader). Dat de scholen verplicht zijn jaarlijks een centraal leerlingvolgsysteem te hanteren, vindt hij 'abject'.

Cultuur

Het is juist dat scholen zich aan 'eindtermen' moeten houden, stelt Gradus, maar het onderwijs zou van 'maatstafconcurrentie' verschoond moeten blijven. De publieke

diensten, zoals onderwijs, zijn vooral relationele diensten en je moet oppassen met de introductie van termen die gebruikt worden in de commerciële dienstverlening, zoals 'product', 'indicator' en 'markt'. De gedachte dat scholen elkaar beconcurreren met maatstaven zoals het gemiddelde van de scores van de leerlingen op de Cito-eindtoets, heeft volgens Gradus haar basis in een cultuur van individualisme. Zo zou de mens zich op markten bevinden en tot een keuze komen dankzij de calculaties die hij geleerd heeft te maken. Cil Wigmans vult aan dat in de individualistisch ingestelde cultuur scholen er in de eerste plaats zijn om individuen het beste uit zichzelf te laten halen en uit eigen belang kansen te benutten. 'Je moet opkomen voor jezelf, eigen keuzes maken in het leven en geen kuddedier worden. Onderwijs dat christelijk geïnspireerd wil zijn, wordt in de dominante ideologie van individuele keuzevrijheid met wantrouwen bekeken'. Gradus concludeert dat het een cultuurkwestie is. Hijzelf gaat uit van een meer relationeel mensbeeld: de mens die vanzelfsprekend de belangen van anderen bij zijn afwegingen betreft.

Onderwijs als een relationele dienst: daar is Frans Brekelmans het mee eens. Hij vat de school vooral op als een gemeenschap van mensen waarin respectvol gedrag wordt gestimuleerd en gevoed. De organisatie moet

daarom behapbaar zijn en de school niet te groot. Theo Brok vindt dat de beroepsethiek meer aandacht verdient. Het mens-zijn van de leraar, zijn authenticiteit, moet veel meer benadrukt worden en minder zijn competenties. We moeten namelijk oppassen dit beroep technocratisch op te vatten. Leraren moeten mensen zijn waaraan je leerlingen durft toe te vertrouwen, aldus Brok. De leraar brengt zijn verleden, zijn mens-zijn mee, vult Brekelmans aan. Competenties, technieken komen er niet voor in de plaats; op zichzelf staand zijn deze onvoldoende. Mensen nemen afstand en lopen weg als ze gaan overheersen. Beiden zijn het daar wel over eens. Paul van Meenen, die langdurig in het onderwijs werkte, stelt dat nieuwe leraren afhaken omdat hun de ruimte die het beroep tegenwoordig biedt, tegenvalt. Hij begrijpt dat. 'De ruimte hebben om zelf vorm en inhoud te geven aan je werk levert maatschappelijke status op.'

Wantrouwen

Wigmans signaleert 'een fatale cultuur van georganiseerd wantrouwen', die volgens hem is ontstaan omdat godsdiensten hun werking hebben verloren, waardoor mensen het lot niet goed meer aankunnen. Nu zoeken we het heil bij protocollen, controle en – na een incident – nieuwe

regels. Van Meenen stelt dat door het toezichtkader van de onderwijsinspectie een cultuur van wantrouwen is ontstaan. Hij is daar dan ook buitengewoon ongelukkig mee en citeert een bestuurder van een van de universiteiten: '... de toorn van het toezicht.' Maar hij heeft hoop dat het parlement tot een andere opzet van onderwijsinspectie zal besluiten. Er is veel onvrede. Nu is het toezicht gebaseerd op vaste punten of benchmarks, normen die meestal gemiddelden zijn en als indicatoren worden opgevat. Voor Wigmans is dit een 'gruwel'. Volgens Van Meenen kan met dergelijke normen de kern van het onderwijs niet worden belicht. Zo vertelt de gemiddelde Cito-score iets over de sociale samenstelling van de ingestroomde leerlingen, meer niet. Van Meenen signaleert dat dit systeem van prestatie-indicatoren wereldwijd in opspraak raakt. Hij zegt: 'Het werd mij ook te veel en ik ben om die reden de politiek ingegaan. We moeten terug naar de kern van het onderwijs: leerlingen kansen bieden.'

Volgens Brok hield de Wet op het onderwijstoezicht van ruim tien jaar geleden een breukvlak in. 'Toen kwam de overheid de klas binnen. Niemand van ons heeft opgelet en wat wij ook niet gezien hebben, is dat daarmee 'kwaliteit' uit gemeten waarden zou gaan bestaan. Wat niet gemeten is of niet gemeten kan worden, zou ter discussie komen te

staan of irrelevant worden verklaard! Brekelmans: 'Dat is nou technocratie!' Gradus wijst op een paradoxaal effect van deze bestaanswijze: een vermindering van de intrinsieke motivatie van leraren en ouders. Hij geeft een voorbeeld uit de wereld van de kinderopvang. Ouders werden beboet als zij hun kinderen te laat kwamen ophalen. Nadat deze maatregel was ingevoerd, steeg het aantal ouders dat deze regel overtrad fors. Zij voelden het niet meer als overtreding omdat zij betaalden, een betaling voor een stukje extra opvangtijd. De sociale norm wordt daarmee uitgehold. Gradus waarschuwt ook voor het gevaar van 'afromen' bij prestatiebekostiging. Om aan de gestelde prestatie-indicatoren te kunnen voldoen, richten scholen zich op de betere leerlingen.

Gradus vraagt zich af of wetten en regels trouwens geëigende middelen zijn om mensen in organisaties de goede dingen te laten doen. 'Religie heeft in het verkeer tussen mensen steeds minder betekenis, maar gemeenschapsgevoel is in de samenleving voldoende aanwezig. Gemeenschappen zijn een leerschool: levenslessen krijg je in het gezin, de familie, de school, de sportvereniging. Daar begint het leven! Tijdens zijn verblijf in de VS verbaasde hij zich erover dat kinderen in de armere buurten op school ontbijten. 'Ik begrijp het wel. Kinderen komen

met een lege maag op school. Maar we moeten in de Nederlandse context blijven hameren op de verantwoordelijkheid van de ouders. We mogen het niet laten gebeuren dat de overheid de verantwoordelijkheid van ouders uitholt. Een overheid kan dit niet effectief bestrijden, ouders, leraren die zich verantwoordelijk weten, kunnen wel iets goeds doen. Als dit al een probleem is dan hebben scholen, leraren en ouders vaak heel effectieve methoden om daarmee om te gaan.'

Wigmans spreekt van geïnspireerde mensen die kinderen en jongeren helpen hun leven zin en samenhang te geven, als mens en als medemens. 'In zo'n school leren zij nieuwe kennis, inzichten en vaardigheden om te vormen tot een betekenisvol verhaal, een eigen verhaal dat zij weten te verbinden met dat van anderen en met de grote verhalen waarin toekomstverwachtingen in doorklinken. Want pas in zo'n omgeving leren jongeren dat ze ertoe doen, dat ze het verschil kunnen maken en dat het in hun leven om meer gaat dan kansen te grijpen, een gehoorzaam burger te worden en optimaal bij te dragen aan economische groei.'

Wende

Kan de technocratische tendens in het onderwijs worden afgewend en hoe dan? Zal technologie veranderingen ten goede mogelijk maken? Voor Brekelmans zijn de leraren het belangrijkste. 'In mijn eigen leven hebben drie leraren mij de weg gewezen. Aan hen heb ik enorm veel te danken.' Brok zou graag zien dat ouders zich bekommeren om pedagogische concepten en dat zij dat ook volhouden, maar hij ontmoet ze zelden. Verder verwacht hij niet dat technologie de idee 'school' gaat transformeren. Volwassenen blijven nodig om kinderen en jongeren op weg te helpen. Ook volgens Van Meenen en Brekelmans zal de relatie tussen leraar en leerling wezenlijk blijven. Alles wat daarbij kan helpen is meegenomen. Beiden hebben hun hoop gevestigd op de teruggave van ruimte aan de leraar. Brok vindt het belangrijk dat mensbeelden worden verhelderd. Ouders zouden heldere pedagogische beelden moeten hebben, zij moeten die verantwoordelijkheid voelen. De school zou aan hen steun moeten geven. De school heeft, vervolgt hij, ook zelf een eigen pedagogische verantwoordelijkheid en moet die nemen. Dat verschaft haar legitimatie. Natuurlijk ontstaan er botsingen met ouders, vandaar dat een verheldering van pedagogische beelden zo belangrijk is.

Brok vertelt dat hij uit de buurt wil blijven van de inspectie en haar opvattingen over onderwijs. Maar hij verliest zijn beste leraren omdat zij met pensioen gaan. Nieuwe, jonge leraren zijn anders. Als zij part-time werken, gaat hun eerste aandacht naar het gezin uit. Voor hen is de technocratische tendens in het onderwijs daarom een uitkomst. Hun taak is namelijk meer afgebakend, ze zijn sneller klaar met hun werk. Ze denken totaal anders dan de oudere leraar en keuren werken met prestatie-indicatoren goed, vervolgt Brok, die gezorgd heeft voor een speciale opleiding voor de schoolleiders. Met hen wil hij namelijk een tegenwicht bieden. Met hen wil hij het systeem bijschaven en dat wordt door de leraren eigenlijk wel begrepen. Ook Brok heeft hoop maar een Don Quichot wil hij niet zijn.

Subsidie

Onze gesprekspartners zijn het dus wel eens met de kritische toonzetting van de discussienota van de VKO en ook zijn ze het er wel over eens dat een 'antropologische wending' die in de nota wordt bepleit, nodig is. Maar wat te denken van het idee om persoonsgebonden onderwijsrechten als subsidiebasis te nemen in plaats van de rechtstreekse bekostiging van de scholen zoals de overheid tot op heden uitvoert? Gradus is er niet op tegen, maar

kan zich voorstellen dat nagedacht wordt of ook ouders financieel gaan bijdragen aan deze rechten. Dat stimuleert hun betrokkenheid bij het onderwijs en verkleint de rol van de overheid, die dan verantwoordelijk zal zijn voor een deel van de bekostiging van het onderwijs, zeg voor 80 procent. Volgens hem hoeft dit de toegankelijkheid van het onderwijs niet te schaden, mits dit wordt ingebed in een kleinere overheid met lagere belastingen. Gradus verwacht dat een beperktere financiële verantwoordelijkheid van de overheid meer differentiatie in het onderwijs teweegbrengt. Meer verschil, meer verscheidenheid in plaats van gelijkheid. Hij wil afscheid nemen van 'maakbaarheid' die toch illusoir is. Van Meenen juicht het toe als de vraag van de leerling meer gewicht krijgt en het aanbod van de school minder. Maar hij aarzelt de bekostiging van het onderwijs daarop af te stellen. Hij is bezorgd over de continuïteit van het onderwijs en wijst op de teloorgang van het deeltijd-hbo omdat de vraag ernaar onzeker werd. 'Ik ben nog niet zo ver om de subsidie voor onderwijs te individualiseren. Laten we de school rechtstreeks blijven bekostigen, maar met de opdracht individueel gericht onderwijs te geven. Dat betekent minder overheidsregels. Ik zie op scholen veel gebeuren en wil die energie bevrijden.'